

ישיבת הפתל - ירושלים

שיחת הגאון הרב אביגדר הלוי נבנצל שליט"א

לפרשת ויצא תשע"ב

"וַעֲשִׂיתָ הַיָּשָׁר וְהַטּוֹב"

הַיָּשָׁר" (יהושע י, יג), מפני שהוא מספר על מעשי האבות הקדושים, שנקראו "ישרים". מדוע נקראו האבות ישרים? - אומר שלמה המלך: "אֲשֶׁר עָשָׂה הָאֱלֹקִים אֶת הָאָדָם יָשָׁר, וְהִמָּה בְקִשּׁוֹ חֲשָׁבֹנוֹת רַבִּים" (קהלת ז, כט). כלומר, האדם הראשון נברא ישר. ומה היתה ישרותו? ישרותו היתה, שהיה עושה את רצון ה' בטבעו, בלא שום משיכה אל הטוב או אל הרע. "אִין להם במעשיהם אהבה או שנאה" (רמב"ן בראשית ב, ט).³ ואולם, מיד לאחר שנברא, בו ביום, ביקש האדם "חֲשָׁבֹנוֹת רַבִּים". היינו, שהעדיף - בעצת הנחש - שלא להשאר במצב זה, שהוא עושה את רצון ה' באופן טבעי, אלא רצה להכניס את עצמו למצב של בחירה.⁴ מחמת כן חטא האדם במה שחטא, ואיבד את ישרותו.⁵ (עי' רש"י שם). האבות הקדושים עבדו על נקודה זו,⁶ והצליחו בעבודתם לחזור למדרגת הישרות של אדם הראשון! על ישרות זו שמרו כל ימי חייהם, ולכן נקראו אברהם יצחק ויעקב - "ישרים"⁷ (ע"ז כה, א).

מכח ישרות זו הצליח אברהם אבינו לקיים את כל התורה כולה עד שלא ניתנה (משנה קדושין פב, א), [וכן יצחק אבינו ויעקב אבינו קיימו את כל התורה כולה עד שלא ניתנה (תנא דבי אליהו פ"ו ד"ה ברוך המקום)]. מניין ידע אברהם את התורה קודם שניתנה? אמרו חז"ל: "נעשו שתי כליותיו כשתי כדים של מים, והיו נובעות תורה" (ב"ר צה, ג). פירוש הדברים: כיון שהתורה היא חכמת אלקים, ואברהם אבינו הוא צלם אלקים מושלם - "ישר" כפי שנברא אדם הראשון (וכפי שנתבאר ענין ישרות זו לעיל) - על כן, עד כמה שיכול ה"צלם" להיות דומה למקור, חכמתו ורצונו של ה"צלם" הם כחכמתו ורצונו של הבורא. לכן יכול היה אברהם אבינו לדעת את רצון ה' בכוחות עצמו - מתוך עצמו. הוא מקיים את רצון ה' בטבעו. [וכך גם יצחק ויעקב, כנ"ל].

למה אצלנו זה לא קורה? מדוע אנו איננו משיגים את התורה מעצמנו, כמו אבותינו הקדושים? הרי גם אנו נבראנו בצלם אלקים! התשובה היא, שלנו אין את מידת הישרות של אברהם יצחק ויעקב. אנחנו נמצאים במדרגה של אדם הראשון לאחר החטא - מדרגת "וְהִמָּה בְקִשּׁוֹ חֲשָׁבֹנוֹת רַבִּים". מי שמחפש חשבונות רבים, לא יכול לדעת את התורה מעצמו. רק מי שישיר יכול לדעת את התורה מתוך עצמו.

יעקב מתנהג בישרות גם עם לבן הרמאי

יעקב אבינו אומר לרחל וללאה: "וַאֲתָנָה יַדְעָתָן, כִּי בְּכָל פְּחִי עֲבַדְתִּי אֶת אַבְיָכָן" (בראשית לא, ו). יעקב עבד את לבן בכל כוחו, בלי "חכמות" וכלי רמאויות. אחרי שלבן נותן ליעקב את רחל, אומרת התורה: "וַיַּעֲבֹד עִמּוֹ עוֹד שָׁבַע שָׁנִים אַחֲרֵי כֵן" (שם כט, ל). "עוד" - משמע שהיו דומות לראשונות. "אַחֲרֵי כֵן" - משמע שהיו שונות מהראשונות. איך יתכן? התשובה היא, שמצדו של יעקב - הן שוות לראשונות. "מה ראשונות באמונה, אף האחרונות באמונה" (רש"י שם). אבל מצד לבן - הן אחרות. הראשונות היו ביושר, והשניות ברמאות (עי' רש"י שם).

אחרי שבע שנים אלו, האחרות, יעקב עובד אצל לבן שש שנים נוספות (שם לא, מא), ובשנים אלה מחליף לבן את משכורתו של יעקב "עֲשָׂרַת מְנִים" (שם). רש"י כבר מסביר, ש"עֲשָׂרַת מְנִים" פירושו - עשר פעמים עשר (רש"י שם, ז). כלומר, מאה פעמים מחליף לבן את משכורתו של יעקב (רש"י שם), ויעקב ממשיך להיות נאמן. מה שלבן מרמה - שירמה. אני צריך להיות ישר. "טַרְפָּה לֹא הִבֵּאתִי אֵלֶיךָ, אֲנֹכִי אֲחַטָּנָה, מִיַּדִּי תִּבְקָשָׁנָה, גִּנְבֹתִי יוֹם וּגְנֹבֹתִי לַיְלָה. הִיִּיתִי בַיּוֹם אֶקְלָנִי חֹרֵב וְקָרַח בְּלַיְלָה, וַתִּדַּד שְׁנֵי מַעְיָנֵי" (שם, לט). נאמנות עד הסוף. למרות שחז"ל אומרים שיעקב אמר על לבן "עַם עָקֹשׁ תִּתְפַּלֵּל" (שמו"ב כב, כז), שאם לבן מרמה, מותר גם לו להתנהג עמו ברמאות ובררך פתלתלה (ב"ב כג, א), אבל את זה יעקב אמר רק כדי למנוע את הרמאות של לבן. כשלבן רוצה לרמות את יעקב ולתת לו את לאה במקום רחל [למרות שההסכם ביניהם היה - "אֶעֱבֹדְךָ שָׁבַע שָׁנִים בְּרַחֵל בְּתֶךָ הַקָּטָנָה" (בראשית כט, יח)], יעקב מתיר לעצמו להתנהג עם לבן ברמאות, כדי למנוע מלבן לעשות כן (עי' ב"ב שם). [אלא שלמרות זאת לא הצליח להתגבר עליו בענין זה]. אבל סתם כך, גם עם אדם רמאי - אין להתנהג ברמאות. צריך ללכת ביושר גם עם הרמאי הגדול ביותר.¹ ואכן, גם עם לבן הארמי והרמאי² מתנהג יעקב בישרות נפלאה, ועובד אותו בנאמנות.

האבות נקראו "ישרים"

האבות הקדושים שלשתם, הרי נקראו "ישרים" (ע"ז כה, א). לפי דעה אחת בגמרא, ספר בראשית נקרא "סֵפֶר

בְּעֵינַי ה' (דברים ו, יח). יש דברים שהתורה מבקשת ממך לעשותם, מפני שכך הוא היושר. כמו האבות, שהיו ישרים, תהיה גם אתה ישר.

חז"ל קבעו לנו הלכות מסוימות המתחייבות מן הצווים הזה, של "וְעֵשֶׂת הַיָּשָׁר וְהַטּוֹב". למשל, הדין של בר מצרא, שהבא למכור את שדהו, ושני קונים לפניו שרוצים לקנותה, ואחד מהם יש לו שדה הצמודה לשדה הנמכרת - יש למכור את השדה לבעל השדה הצמודה לשדה הנמכרת. היהודי השני - יוכל למצוא הרבה שדות למכירה במקום אחר. הוא לא צריך דווקא את השדה הזאת. אבל לשכך נוח הרבה יותר, ששתי שדותיו צמודות יחד, ואין נכסיו חלוקים בכמה מקומות. לכן זהו "הַיָּשָׁר וְהַטּוֹב", למכור את השדה לשכך, ולא למישהו אחר (ב"מ קח, א). יש עוד הלכות שחז"ל קבעו לנו בגלל הישר והטוב (למשל - ע"י שם לה, א). כי התפקיד של האדם הוא להשתדל להיות ישר, לחזור אל המדרגה של אדם הראשון לפני החטא.

אולי מן הענין להזכיר כאן, מה שנשאלתי כמה פעמים, האם מותר לרמות עורך דין שעורך חוזה למכירת דירה. למשל, סוכם עם עורך הדין, ששכר טרחתו יהיה אחוז מסויים מערך הדירה הנקנית (למשל: שני אחוזים). הדירה נקנתה במאה אלף דולר, אבל לעו"ד אני מצהיר שהדירה נקנתה בשמונים אלף דולר (ההפרש בסך עשרים אלף דולר, משולם מהקונה למוכר "מתחת השולחן", בלי חוזה). האם מותר לעשות כן? - בושה לספר, אבל כך נשאלתי כבר כמה פעמים.

ותמהני: מה ה"הוה אמינא" שיהיה מותר לעשות דבר כזה? וכי מפני שהוא עורך דין מותר לרמות אותו? ! הרי אם עו"ד זה הוא יהודי, זהו גזל גמור לעשות כן! גם אם מדובר בעורך דין שאינו יהודי, הרי כבר פסק השלחן ערוך, שגם גזל נכרי אסור! (שו"ע חו"מ סי' שנט"ט ס"א) וגם אם נאמר שמקרה זה הוא מאותם מקרים שבהם גזל נכרי מותר (שם סי' שמ"ח ס"ב ברמ"א), בכל זאת, ישרות - אין כאן! ממילא, גם אם אין כאן איסור גזל, יתכן מאד שאסור לעשות כן מצד "וְעֵשֶׂת הַיָּשָׁר וְהַטּוֹב".

הסמ"ג הרי כותב, שגם באופנים שבהם גזל נכרי מותר, אין ראוי לגזול את הנכרי. וזה לשון הסמ"ג: "כבר דרשתי לְגִלוֹת ירושלים אשר בספרד ולשאר גלויות אדום, כי עתה שהאריך הגלות יותר מדאי, יש לישראל להבדיל מהבלי העולם, ולאחוז בחותמו של הקב"ה שהוא אמת, ושלא לשקר לא לישראל ולא לגוים, ולא להטעותם בשום עניין, ולקדש עצמם אף במותר להם, שנאמר: "שְׂאֵרֵי יִשְׂרָאֵל לֹא יַעֲשׂוּ עֲוֹלָה וְלֹא יִדְבְּרוּ כָזָב, וְלֹא יִמְצְאוּ בְּפִיהֶם לְשׁוֹן תַּרְמִית" (צפניה

מספרים, ששאלו פעם סוחר אחד: "כמה הם שְׁנֵי פעמים שְׁנֵים"? ענה הסוחר: "תלוי! אם אני קונה - זה שלוש; אם אני מוכר - זה חמש"... זוהי דוגמא ל"חֲשֹׁבוֹנוֹת רַבִּים"! "חשבון" אחד לקניה, ו"חשבון" אחד למכירה... כשמנהלים את החיים עם חשבונות כאלו, מתוך כוונה להגיע לתוצאות שנוחות לי, אי אפשר להגיע למדרגת "ישר". "ישר" הוא רק זה שעושה חשבון בלי נגיעות. זוהי המעלה של האבות, שנקראו "ישרים", כי חפשו בישרות מהו רצון ה'. שאר בני אדם אינם כאלו. הם אינם מחפשים בישרות מהו רצון ה', אלא מחפשים "מה כדאי לי" ו"מה נעים לי", ולכן הם אינם מגיעים לאמת, ואינם יכולים להגיע לידיעת התורה מתוך עצמם.

ההולך ישר - לאן יכול להגיע?

והנה, בענין החשבונות הרבים אשר בקשו בני האדם, כותב הרמב"ם כך: "כָּל אִישׁ וְאִישׁ מִכָּל בְּאֵי הָעוֹלָם, אֲשֶׁר נִדְבָה רוּחוֹ אוֹתוֹ, וְהִבִּינוּ מִדְּעוֹ לְהַבְדִּיל לְעַמְד לְפָנָיו ה' לְשָׁרְתוֹ וּלְעַבְדוֹ לְדַעַת אֶת ה', וְהִלַּךְ יֵשֶׁר כְּמוֹ שֶׁעָשָׂה ה' הָאֱלֹהִים, וּפָרַק מֵעַל צִנְאוֹרוֹ עַל הַחֲשֹׁבוֹנוֹת הַרְבִּים אֲשֶׁר בִּקְשׂוּ בְנֵי הָאָדָם - הָרִי זֶה נִתְקַדֵּשׁ קִדְשׁ קִדְשִׁים, וְיִהְיֶה ה' חֶלְקוֹ וְנִחַלְתּוֹ לְעוֹלָם וּלְעוֹלָמֵי עוֹלָמִים, וְיִזְכֶּה לוֹ בְּעוֹלָם הַזֶּה דָּבָר הַמְּסַפֵּיק לוֹ, כְּמוֹ שֶׁזָּכָה לְפָנָיו וְלָלוֹיִם" (רמב"ם הלכ' שמיטה ויובל פי"ג הי"ג). הרי, שמי שפורק מעליו את עול החשבונות הרבים, ועוסק בתורה ובעבודת ה' בלבד, בלי לרדוף אחר עניני עולם הזה - זוכה לעזר אלקי מיוחד.

עד היכן יכול להגיע בעבודתו, אדם אשר "פרק מעליו עול החשבונות הרבים אשר בקשו בני האדם", והקדיש את חייו לתורה ולעבודת ה' בלבד? - אומר הרמב"ם: "רשות (=אפשרות) לכל אדם נתונה... להיות צדיק כמה רבינו, או רשע כירבעם" (הלכ' תשובה פ"ה ה"א וה"ב). כלומר, אדם יכול להגיע בעבודתו אפילו למדרגתו של משה רבינו! אמנם אי אפשר להיות עניו כמו משה רבינו, שכבר העידה עליו התורה: "וְהָאִישׁ מִשָּׁה עָנּוּ מְאֹד מִכָּל הָאָדָם אֲשֶׁר עַל פְּנֵי הָאֲדָמָה" (במדבר יב, ג), וגם נביא כמו משה רבינו אי אפשר להיות, שכן התורה אומרת: "וְלֹא קָם נְבִיא עוֹד בְּיִשְׂרָאֵל כְּמֹשֶׁה, אֲשֶׁר יָדָעוּ ה' פָּנִים אֶל פָּנִים" (דברים לד, י), אבל ביראת שמים ובצדקות, אפשר - לדעת הרמב"ם - להיות כמה רבינו. אם אדם מצדו עושה את כל ההשתדלות הנדרשת לכך, הרי הכלל הוא, שהבא ליטרה מסייעים אותו (שבת קד, א). הקב"ה יעזור לו לממש את שאיפותיו, להיות צדיק כמה רבינו, או כמו האבות הקדושים.

לנהוג בישרות - אפילו עם גוים

בענין הישרות, נצטונו בתורה: "וְעֵשֶׂת הַיָּשָׁר וְהַטּוֹב

וְרוּחַ נְכוֹן חַדָּשׁ בְּקִרְבֵּי (תהלים נא, יב). שהרוח תהיה נכונה וישרה (עי' מצודת דוד שם), רוח של אמת, לא של שקר. חז"ל אמרו, שאם מכבדים אדם כי הוא יודע שתי מסכתות, והאמת היא שהוא יודע רק מסכת אחת, צריך הוא לומר להם שאינו יודע אלא מסכת אחת (ירוש' שביעית פ"י סוף ה"ג). כדאי לאדם לומר מיד כל את החסרונות שיש בו. אליעזר, כשדיבר עם לבן ובתואל, הדבר ראשון שהוא אומר להם - "עָבַד אֲבֹרָה אֲנִי" (בראשית כד, לד). אינני אדם חשוב, אני סתם עבד. נכון שבשידוך לא כדאי לומר את כל החסרונות כבר בהתחלה, כפי שאמרנו קודם, אבל בשלב מאוחר יותר - צריך לגלות אותם, כדי שהשדוך לא יתבסס על שקרים וטעויות. [והיינו, בחסרונות משמעותיים, שדרך בני אדם להקפיד עליהם].

חז"ל אמרו, שמותר לשנות דברים מפני דרכי שלום (עי' יבמות סה, ב). אבל גם כשמשנים מפני דרכי שלום, וכדי שיצליח השידוך, צריך לשקול עד כמה לשנות. עד כמה מותר לשנות, ועד כמה כדאי לשנות. ישנם דברים, שלא יקרה שום נזק אם יעלימו אותם. אבל דברים יותר רציניים, לפעמים יכול לקרות אסון אם אדם לא מספר אותם. דברים כאלו, ודאי צריך לספר.

בחנוכה אנו משבחים אשה רמאית. איזו רמאית אנו משבחים? - את יהודית, שהרגה את אוליפרנוס ברמאות, והביאה תשועה גדולה לעם ישראל (עי' משנ"ב סי' תר"ע סק"י). במקרה ההוא - היה מותר לשקר, כדי להציל את כלל ישראל. אם יעקב אבינו אומר על לבן "עַם עֲקָשׁ תִּתְּפֹל", אז גם עם אוליפרנוס היה מותר לְהִתְּפֹל, כדי להציל את עם ישראל. אבל בדרך כלל לא כדאי לרמות. צריך ללכת בדרכי אמת, ולא בדרכי שקר.

רמאות בחוקי הבטיחות בדרכים

המשנה אומרת, "על שלשה דברים העולם קיים, על הדין ועל האמת ועל השלום" (אבות פ"א מ"ח). נכון שהשלום עדיף על האמת, אשר על כן מותר לשנות מפני השלום (כנ"ל), אבל כשענין זה אינו קיים, צריך לשמור מאד על האמת. לשמור על הישרות שבנפש, להיות אדם ישר, ולא להיות עיקש ופתלתול. יש ויכוחים, עד כמה דינא דמלכותא דינא, ועד כמה דינא דמלכותא לא דינא, יש צדדים לכאן ולכאן, אינני חושב שיש ביכולתי להכריע בשאלה זו, אבל עד כמה שאדם יכול, צריך להשתדל לנהוג במדת האמת. כל שכן בנוגע לבטיחות בדרכים. החוקים הנוגעים לבטיחות בדרכים, הם יותר מאשר "דינא דמלכותא דינא". הם נוגעים בפיקוח נפש. אין שום התר לרמות בזה.

יש חושבים, שבערב שבת, כדי להגיע בזמן לשבת, מותר ליסוע בצורה האסורה ע"פ החוק. גם בערב שבת

ג, יג). וכשיבוא הקב"ה להושיעם, יאמרו הגוים: בדין עָשָׂה! כי הם אנשי אמת, ותורת אמת בפייהם! אבל אם יתנהגו עם הגוים ברמאות, יאמרו (הגוים): כָּאוּ מַה עָשָׂה הקב"ה, שבחר לְחַלְקוֹ גְּנָבִים וּרְמָאִים! ... (סמ"ג מ"ע ע"ד. ועי' גם מה שכתב במצוות ל"ת מצוה ב'). הגאולה הרי צריכה להביא לקידוש השם בעולם, לעיני כל הגוים, כמו שאומר יחזקאל על זמן הגאולה: "וְקִדְשְׁתִּי אֶת שְׁמִי הַגָּדוֹל הַמְּחַלְלֵל בְּגוֹיִם" (יחזקאל לו, כג). ואם נהיה ח"ו עם של רמאים וגזלנים, גם אם יש היתר הלכתי לזה, בכל זאת, הרי הגאולה תהיה ח"ו חילול השם ולא קידוש השם. לכן צריך להמנע גם מגזל נכרי.

מהרב [הגרש"ז אויערבאך] זצ"ל שמעתי עוד טעם, למה ראוי להמנע מלרמות גוי אפילו במקום היתר. והוא, שע"י שירמה את הגוי, יתרגל לשקר ולגזול, ועלול לבסוף לנהוג כך גם עם בני ברית⁹. לכן, כדאי להיות ישר גם עם גויים, ולא לנהוג כלפייהם ברמאות.

רמאות בשידוכים

גם בעניני שידוכים, שיש קצת היתר לשנות מן האמת בדברים שאין דרך העולם להקפיד עליהם, בכל זאת, כדאי בדרך כלל, עד כמה שאפשר, לא לעשות שידוך על בסיס של רמאות. לא לרמות בענין הגיל, או בענינים אחרים; כי שידוך - כדאי שיהיה בנוי על בסיס של יושר ואמונה, ולא על בסיס של שקר. אם אין בסיס של יושר לשידוך, עלולה להיות קפיצת של הצד המרומה כלפי הצד המרמה, וסופה של קפיצת זו - מי ישורנה. לכן, כדאי מאד שלא לרמות בשידוכים. להיות ישר עד כמה שאפשר.

יש מצב, שיש לאדם חסרונות מובהקים, שאם יאמר אותם בשלב הראשון - לא יהיה מי שמוכן להמשיך ולהפגש איתו. במקרה כזה, אפשר להמתין עד שיעשו כמה פגישות, ואז יגלה לצד השני את חסרונותיו. אז יש סיכוי שהחסרונות לא ישפיעו, והשידוך לא יפול. אבל להעלים את החסרונות עד לאחר הנישואין - לא כדאי. אמנם הגמרא מביאה מעשה באדם שנשא אשה גידמת ולא הכיר בה עד יום מותה, כי מרוב צניעות שהיתה בו, לא שם לב לדבר (שבת נג, ב) - אבל לרוב זה לא כך. בני אדם אינם צנועים כל כך. הם יבחינו אם יש לאדם יד אחת או שתי ידיים. לכן, כדאי להקים בית על אדני האמת, ולא על אדני השקר.

כשחתן וכלה מתחתנים, אנו מברכים על כך שה' ברא אהבה ואחוה ושלום ורעות. איננו רוצים להפסיד את כל הדברים האלה, שלא תהיה ביניהם אהבה ואחוה ושלום ורעות. אם יהיו חשדות, אולי הוא מרמה אותי, אולי היא מרמה אותי, זה לא טוב. הדרך הנכונה היא דרך של ישרות, ולא דרך של רמאות. "לֵב טָהוֹר בְּרָא לִי אֱלֹקִים,

ששלי, ומה ששייך לחברי של חברי, "וְאֵהָבָה לְרַעְיָן
כְּמוֹךָ" (ויקרא יט, יח), לא לרצות שרק לי יהיה טוב, אלא
לרצות שגם לאחרים יהיה טוב. נלך בדרך ישרה,
והקב"ה ידריכנו תמיד לעשות את הישר והטוב.

השיחה נערכה לפי הבנתו של העורך,
וכל טעות או חסרון (אם ישנם) יש לתלות בעורך בלבד.

אסור להזיק לבני אדם. אם אתה מאחר, אל תיסע
במכונית. תנתר על הנסיעה, או תעשה מה שאתה רוצה,
אבל לא על חשבון אדם אחר. הרבה תאונות נגרמות
בערב שבת, בגלל ה"היתר" למהר לכבוד שבת. לכבוד
שבת שיהודי אחר ישכב פצוע - אין שום התר. גם בזה
צריך להיות ישר, לא לנסות למצוא היתר לעצמו כשאין
היתר. אדם מרמה את עצמו הרבה פעמים, מוצא התרים
לעצמו בכל מיני דברים שלא כ"כ מותרים. גם כלפי עצמו
אסור להיות רמאי. צריך להיות ישר עם כל אחד ואחד,
גם עם אחרים, גם עם עצמי, וגם עם הקב"ה. "תְּמִים
תִּהְיֶה עִם ה' אֱלֹהֶיךָ" (דברים יח, יג). צריכים להיות ישרים
גם עם הקב"ה. את הקב"ה ודאי אי אפשר לרמות. אתה
ממציא היתר לעצמך במה שאסור, ומנסה לשכנע את
הקב"ה בהיתר שלך, אבל אתה רק משכנע את עצמך. אם
תלך ביושר, מה שמותר מותר ומה שאסור אסור, מה שלי

1. וכמו שכתב הריטב"א: "עם נְכַר תִּתְּקֶר וְעַם עֶקֶשׁ תִּתְּפֹל - פירוש, דשרי להו לצדיקי למיעבד טצדיקי דאפשר להו, לאזדהורי מרמאותא דרמאי. אבל לרמוינהו במידי אחריני - אסור" (חי' הריטב"א ב"ב ככג, א ד"ה אין). וכעין זה כתב גם המאירי (ב"ב שם ד"ה הצדיקים), וז"ל: "הצדיקים, אסור להם לילך בדרך שיהא בו שום צד של רמאות, אע"פ שאין בו גזל או גנבה או רמאות גמורה. ומ"מ, אם יש להם עסקים עם בני אדם הרמאים, ומתיראין מהם שאם יהו הולכין עמם בתמימות תהא יד רמאותם גוברת עליהם - אף הם יכולים להראות עצמם כמתירים את הרצועה מעט, עד כדי שיעור שבו יהו נשמרים מהם. והוא שאמר יעקב אבינו עם לבן - אחיו אני ברמאות (ב"ב שם) ומשמע, שיותר מזה - אסור לרמות גם את הרמאי.
2. עי' במדרש (ב"ר סג, ד), שלבן נקרא "לבן הארמי" בגלל שהיה רמאי. ו"ארמי" הוא "רמאי" בהיפוך אותיות (בעל הטורים בראשית כה, כ).]
3. ואע"פ שמתחילת יצירתו של האדם - עוד קודם שחטא בעץ הדעת - ניתן לו כח הבחירה לעשות כפי רצונו ובחירתו, לטוב או להיפך חלילה, אבל בטבעו לא היה לו התשוקה להמשך להרע מצד עצמו, אם לא בהסתה ופיתוי של אחרים שמחוץ לגופו. וכמו שהיה באמת, שהנחש פיתה והטעה אותם. אבל באדם עצמו - לא היה לו תשוקה להרע יותר מלהטוב. וזהו שנאמר "אֲשֶׁר עָשָׂה הָאֱלֹהִים אֶת הָאָדָם יֶשֶׁר"; דהיינו, שהיה ישר, ועושה בטבעו את רצון ה' (בית הלוי בראשית ג, כה. ועי' גם משך חכמה שם לב, ו!).
4. טענת הנחש היתה, שבלי יצר הרע - שנכנס אל האדם ע"י אכילה מעץ הדעת - עבודת ה' של האדם לא תהיה במדרגה חשובה כל כך. "לא חִקְמָה" לקיים מצוות, כשאין יצר הרע שמנסה לפתות את האדם שלא לקיימן. לעומת זאת, אם יהיה לאדם יצר הרע, ובכל זאת הוא יקיים מצוות - עבודת ה' שלו תהיה במדרגה הרבה יותר גבוהה וחשובה. כך טען הנחש - והאדם טעה וקבל את טענתו, בהתעלמו מן העובדה, שעצם המצב שאדם שוקל האם לבחור בטוב או ברע, הוא חילול שם שמים נורא, שאינו שקול כנגד החשיבות היתרה שיש בעבודת ה' מתוך בחירה (עי' "מכתב מאליהו" ח"ב עמ' 137 ואילך, ובשיחת הרב שליט"א לפרשת שלח תשס"ט, שם נתבאר הענין בארוכה).
5. ומאז - כל באי עולם נולדים בדמותו ובצלמו של אדם הראשון לאחר החטא (עי' בראשית ה, ג). הם לא נולדים "ישרים", אלא כמו שנאמר בתורה: "כִּי יֵצֵר לֵב הָאָדָם רַע מִנְּעֻרָיו" (בראשית ח, כא). "משננער לצאת ממעי אמו נתן בו יצר הרע" (רש"י שם). וכן נאמר "עֵינַי פָּנָא אֲדָם וְיָלַד" (איוב יא, יב). [ומה שאומרים בכל יום: "אֱלֹהֵינוּ, נשמה שנתת בי טהורה היא", זהו מצד הנשמה לברא; אבל לאחר שהיא מתחברת אל הגוף, האדם נמשך יותר אל עניני הגוף ותאוותיו, כל זמן שלא חניך את עצמו להכניע את הגוף אל הנשמה].
6. היינו, שסילקו מתוכם את יצר הרע לגמרי (עי' בהערה הבאה).
7. ומבואר בפירוש המיוחס לרש"י על מס' תענית (טו, א ד"ה ה"ג לא הכל), דישרים היא מדרגה גבוהה יותר מצדיקים. ועי' בסידור הגר"א בפירוש "שיח יצחק" על תפלת ר"ה ("ובכן צדיקים יראו וישמחו"), ד"צדיק" הוא המקיים את התורה, אך יש לו מלחמה פנימית, וצריך עדין לכבוש את יצרו. אבל "ישר" הוא זה שטבעו נוטה רק לטוב ולא לרע כלל, כי התגבר על יצרו לגמרי וסילקו ממנו. וזהו כפי הענין שנתבאר כאן, שזו היתה ישרותו של אדם הראשון קודם החטא, שלא היה לו יצר הרע כלל, והיה עושה את רצון ה' בטבעו - בלי מלחמה פנימית.
8. ועוד טעם אחר כתב שם, שהרי אמרו חז"ל, "לא הגלה הקב"ה את ישראל לבין האומות, אלא כדי שיתוספו עליהם גרים" (פסחים פז, ב). ואם ישראל מתנהגים ברמאות, מי ידבק בהם ??? ...
9. ואפילו בקבלת מתנה - שהיא מותרת לגמרי מצד הדין - נאמר "וְשֹׁנֵא מִתְּנַת יְחִיָּה" (משלי טו, כז), שטוב לאדם שלא לקבל מתנות. ומשמע ברש"י (שם), שזהו מצד הרחקה מן הגזל, שאינו נוטל ממון של אחרים בשום אופן. ואם במתנה כך, כל שכן שראוי להתרחק מגזל ממש, אפילו במקום שהוא מותר.